

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โดยทั่วไปแล้ว “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เป็นเรื่องเกี่ยวกับองค์ความรู้หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตในสังคมและในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในตัวบุคคลและธรรมชาติมาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในแนวทางที่สอดคล้องกับธรรมชาติและวิถีชาวบ้าน (ปราชญ์ ดันตยานบุตร, 2551: 6)

ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้ส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งทำให้สิ่งประดิษฐ์หรือระบบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของชาวบ้านในอดีตบางอย่างไม่สามารถแข่งขันกับสิ่งประดิษฐ์หรือระบบที่มีอยู่ในปัจจุบันได้ (ไพฑูรย์ พงศบุตร, 2549: 187-188) ในด้านค่านิยมสมัยใหม่นั้นก็จัดเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งทำให้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ล้าหลัง (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 58; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

นอกจากนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนหนึ่งในปัจจุบันได้สูญหายไปหรือไม่ได้นำมาใช้ในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตประจำวัน เนื่องจากสาเหตุต่างๆ (เอกชัย พุ่มดวง, 2551: 95) เช่น การหวงวิชาของผู้รู้ การขาดการบันทึกอย่างเป็นระบบ การขาดการถ่ายทอดความรู้ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร และการขาดการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษายุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) พบว่า แนวทางสำคัญประการหนึ่งที่จะมีส่วนช่วยทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมได้นั้นมีความเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวคือ ควรมีการส่งเสริมให้กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้รู้ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในชุมชน ทั้งนี้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดคุณค่า ได้รับการพัฒนา ไม่สูญหาย และสามารถนำไปใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัย (ถวัลย์ มาศจรัส, 2546) นอกจากนี้ งานวิจัยของยศ สันตสมบัติ (2544: 200) ได้ข้อสรุปว่า การจะทำให้ชุมชนเกิดความ

เข้มแข็งยั่งยืนได้นั้น ชุมชนจะต้องมีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยการสืบทอดภูมิปัญญาเดิมและปรับประยุกต์ให้เข้ากับวิทยาการสมัยใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการของยุคสมัยได้อย่างแท้จริง

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเรื่องหนึ่งในชุดโครงการวิจัยชุมชนของคณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ซึ่งเลือกพื้นที่ศึกษาที่อำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การให้ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเน้นศึกษาที่ด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอปรางบุรี เพราะเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนปรางบุรีเกิดความเข้มแข็งได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยทั่วไปของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 99-113) พบว่า มีอยู่หลายด้านที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ด้านอุปกรณ์ทำมาหากินและเครื่องมือสอย ดังจะเห็นได้จากการประดิษฐ์ลอบดักปลา แร้วตปูทะเล รถไถอเนกประสงค์ เครื่องมือตีเหล็ก และเครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอปรางบุรี (ไทยคำบลด, 2548) พบว่า มีภูมิปัญญาที่แสดงออกมาในรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้าน เช่น อาหารแปรรูป เครื่องดื่ม เครื่องใช้และเครื่องประดับตกแต่ง ผลิตภัณฑ์ศิลปประติมากรรม ผลิตภัณฑ์ผ้า ผลิตภัณฑ์สมุนไพร และผลิตภัณฑ์จากกระดาศไย สับปะรด

อย่างไรก็ตาม จากการลงสำรวจพื้นที่ในอำเภอปรางบุรี ผู้วิจัยพบว่า “วงกลองยาว” เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทหนึ่งที่มีความน่าสนใจที่จะศึกษา เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของปราชญ์ชาวบ้านซึ่งตั้งเป็นวงที่มีชื่อว่า “วง 5 ผู้เฒ่า” โดยวงกลองยาวดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาที่มีความเก่าแก่ มีชื่อเสียง และที่สำคัญคือ มีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง

จากสถานการณ์ปัญหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวมาในตอนต้น ประกอบกับองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 58) ซึ่งพบว่า มักเป็นการศึกษาที่ยึดติดอยู่กับความรู้เชิงเทคนิค มากกว่าความสนใจภูมิปัญญาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบคิด ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า จำเป็นที่จะต้องศึกษาเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านวงกลองยาวของอำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์โดยมุ่งศึกษาถึงระบบคิด หรือ “ฐานคิด” ที่อยู่เบื้องหลังของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการภูมิปัญญาและสาเหตุสำคัญของการถ่ายทอด ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมได้มากขึ้น นอกจากนี้ ยังศึกษาถึงข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประวัติปราชญ์ชาวบ้านและวงกลองยาว ซึ่งสุดท้ายแล้ว

ผู้วิจัยจะนำข้อค้นพบต่างๆ ที่ได้จากงานวิจัยนี้ไปให้ข้อเสนอแนะต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาวของปราชญ์ชาวบ้านในอำเภอปรางบุรีให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนได้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประวัติของปราชญ์ชาวบ้านและวงกลองยาว ในอำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1.2.2 เพื่อศึกษาฐานคิดที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาวของปราชญ์ชาวบ้าน ในอำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1.2.3 เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาวของปราชญ์ชาวบ้าน ในอำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1.2.4 เพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาวของปราชญ์ชาวบ้าน ในอำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1.3 นิยามศัพท์

1.3.1 ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง กลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิกหลักของ “วง 5 ผู้เฒ่า” ซึ่งเป็นวงกลองยาวในอำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยเป็นกลุ่มที่มีความรู้ความชำนาญความสามารถในภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องวงกลองยาว และถ่ายทอดเรื่องวงกลองยาวสู่คนรุ่นหลัง

1.3.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว หมายถึง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องวงกลองยาวของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านในอำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เข้าสู่กระบวนการการถ่ายทอดหรือการเรียนรู้จากฝ่ายหนึ่งไปสู่อีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ รวมถึงมีความสามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้

ในกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว ประกอบด้วย

1.3.2.1 ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด หมายถึง บุคคลที่อยู่ในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว โดยผู้ถ่ายทอดนั้นคือ ปราชญ์ชาวบ้าน ทั้งนี้ รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดอาจปรากฏในกรอบคือ ระหว่างปราชญ์ชาวบ้านในฐานะที่เป็นหัวหน้าครอบครัว และลูกหลาน หรือระหว่างปราชญ์ชาวบ้าน และลูกศิษย์นักเรียน เพื่อนบ้าน และคนในชุมชน โดยพิจารณารวมถึงอายุของฝ่ายผู้รับการถ่ายทอดด้วย

1.3.2.2 วิธีการถ่ายทอด หมายถึง วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาวของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งมีทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือไม่ลายลักษณ์อักษร เช่น การลงมือฝึก

ปฏิบัติจริง การสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง การบรรยายบอกเล่า การศึกษาด้วยตนเองผ่านการสังเกต (ครูพักลักจำ) และสื่อที่นำมาใช้ในการถ่ายทอด

1.3.2.3 เนื้อหาในการถ่ายทอด หมายถึง เนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาวงกลองยาวที่อยู่ในกระบวนการถ่ายทอด เช่น ความรู้ ทักษะ และขั้นตอนการผลิต

1.3.2.4 ระดับของเนื้อหาที่ถ่ายทอด หมายถึง ระดับของเนื้อหาที่อยู่ในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว แบ่งเป็นองค์ความรู้ในระดับเทคนิค องค์ความรู้ในระดับระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร องค์ความรู้ในระดับความเชื่อพิธีกรรม และองค์ความรู้ในระดับวิถีคิด

1.3.2.5 การประเมินผลการถ่ายทอด หมายถึง การตรวจสอบว่า ผู้รับการถ่ายทอดมีความรู้ ความเข้าใจและความสามารถเกี่ยวกับภูมิปัญญาวงกลองยาวหรือไม่อย่างไร ซึ่งการตรวจสอบนั้นทำได้หลายวิธี เช่น การสังเกต การวิเคราะห์ และการสอบถาม

1.3.2.6 ปัญหาและอุปสรรคของการถ่ายทอด หมายถึง ปัญหาและอุปสรรคที่ปราชญ์ชาวบ้านพบจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว เช่น ปัญหาเกี่ยวกับตัวปราชญ์ชาวบ้าน ปัญหาเกี่ยวกับตัวผู้รับการถ่ายทอด และปัญหาเกี่ยวกับสื่อหรืออุปกรณ์ในการถ่ายทอด

1.3.3 ฐานคิดที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว หมายถึง พื้นฐานความคิด ความรู้ และความเชื่อของปราชญ์ชาวบ้านที่มีต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา และสาเหตุของการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว เช่น คุณค่าของวงกลองยาว เป้าหมายของการถ่ายทอดภูมิปัญญา และความเชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาวงกลองยาวกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ

1.3.4 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประวัติของปราชญ์ชาวบ้านและวงกลองยาว หมายถึง ข้อมูลพื้นฐานในด้านประวัติของปราชญ์ชาวบ้าน ประวัติของวงกลองยาวและการถ่ายทอดของวง 5 ผู้เฒ่า

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัยและกลุ่มที่ศึกษา และขอบเขตด้านเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่และกลุ่มที่ศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเจาะลึกกับปราชญ์ชาวบ้านที่อยู่ในวงกลองยาว ซึ่งตั้งชื่อว่า “วง 5 ผู้เฒ่า” ประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 5 คน ที่อยู่ในตำบลหนองตาแต้ม อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีการถ่ายทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญา (งามพิศ สัตย์สงวน, 2543; ถวัลย์ มาศจรัส, 2546; สามารถ จันทร์สุรย์, 2536; อมรา พงศาพิชญ์, 2541; เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544) รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น (จิตกานต์ จินารักษ์, 2551; ปริวิทย์ ไวยาชีวะ, 2551; ปัทมา สมพงษ์, 2551; พระมหาเมธา คำไหล, 2547; พันทิพา มาลา, พรทิพย์ วีระสวัสดิ์ และลำยอง ปลั่งกลาง, 2552; ยศ สันตสมบัติ, 2544; รังสรรค์ บัวทอง, 2547; วราลี ศรีทอง, 2544; สิริพันธ์ รุ่งวิชานวิวัฒน์ และอัครเดชาริม หมดสุ, 2552; อธิคม ปัทมาคม, 2547; อรุณลักษณ์ รัตนพันธุ์, 2551) มาสร้างเป็นขอบเขตของเนื้อหาหลักในงานวิจัยนี้ ดังนี้

1.4.2.1 การศึกษาเรื่อง “การถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว” มีขอบเขตเนื้อหาของ การศึกษาประกอบด้วย 1) ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด 2) วิธีการถ่ายทอด 3) เนื้อหา และระดับของเนื้อหาที่ถ่ายทอด 4) การประเมินผลการถ่ายทอด และ 5) ปัญหาและอุปสรรคของการถ่ายทอด

1.4.2.2 การศึกษาเรื่อง “ฐานคิดที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว” เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพื้นฐานทางความรู้ ความคิด และความเชื่อของปราชญ์ชาวบ้านที่มีต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาว

1.5 ประโยชน์ที่จะได้รับ

1.5.1 ทำให้ได้ฐานข้อมูลชุมชนเกี่ยวกับประวัติของปราชญ์ชาวบ้านและวงกลองยาว ในอำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1.5.2 ทำให้เข้าใจฐานคิดที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาวของปราชญ์ชาวบ้าน ในอำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1.5.3 ทำให้เข้าใจการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาวของปราชญ์ชาวบ้าน ในอำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1.5.4 ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาวงกลองยาวของปราชญ์ชาวบ้าน ใน อำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1.6 ข้อจำกัดของการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยศึกษากับกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านวงกลองยาว (วง 5 ผู้เฒ่า) ในตำบลหนองตาเต้ม อำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ดังนั้นจึงอาจมีข้อจำกัดในการนำไปอธิบายในบริบทอื่นที่มีความแตกต่างไปจากงานวิจัยนี้